

»ADALÉKOK A NYUGAT TÖRTÉNETÉHEZ.«*

A XX. századi magyar irodalomtörténet munkásai csak hálával tartozhatnak az Irodalomtörténeti Közleményeknek, hogy alig pár esztendővel Schöpflin Aladár halála után máris lehetőséget nyújt a schöpflini hagyaték részletesebb megismerésére. Hogyha arra gondolunk, hogy a Goncourt-testvérek naplóját még félszázad után sem tehetik közzé az örökösök s hogy a Schöpflinnel egyidőben elhalt Bernard Shaw hagyatéka is évekig, talán évtizedekig tilos terület marad a kutatóknak, a mi fiatal Nyugat-kutatóink valóban szerencséseknek tarthatják magukat, mert hiszen a holt nyugatosok életét, műveik kéziratait máris vígan elemezhetik, a még élő és köztünk maradt nyugatosok segédletével és tanuságával, mint ahogy azt Belia György és Sándor Anna tehetette a Schöpflin-hagyaték első feldolgozásával. Mindamellett az a kortárs, aki félig a Nyugat-korhoz, félig meg a jelenhez tartozónak véli magát, valahogy olyasmit érezhet e hagyaték közlésének s főképpen magyarázatainak olvasásakor, mint az angol renaissance híres tudósa, Walter Raleigh, aki nem merete folytatni megkezdett világtörténetét, mikor egy ablakából látott verekedésről egyik barátja egészen más, ha ugyan nem ellenkező leírással szolgált neki: hogy merjen írni régi dolgokról, ha a szemével látottakat mások annyira másképpen látják? Mert ha Schöpflin maga nem is (az adalékok kizárólag hozzá intézett leveleket tartalmaznak), de a hagyaték magyarázói kissé váratlan következtetéseket vonnak le közleményeikből s bonyolítja a dolgokat, hogy ezek a következtetések nem egyszer ellentétben állnak magukkal a magyarázott szövegekkel. Nem szólva arról, hogy aki Ósvátot vagy netalán Babitsot ezekből az adatokból s főképp a hozzájuk fűzött magyarázatokból óhajtaná megismerni, félő hogy nem kapna róluk sem teljes, sem igazságos képet. S mit szólna vajjon maga Schöpflin, ha azt látná, hogy levelesládáját az ellen az Ósvát és Babits ellen használják fel, akikhez ő egész életében változatlan szeretettel ragaszkodott? Valószínűleg mosolyogna, mert bölcs volt és türelmes, bár félő, hogy mosolyában több volna a rezignáció, mint a helyeslés.

Minden Schöpflin-barát örül annak a meglehangú méltatásnak, amelyben az adatközlők Schöpflint mint Ady barátját s mint a Nyugat íróinak közvetítőjét részesítik. Schöpflin, mint annak idején már Tolnai Gábor is írta, elsőnek érdemli meg az új magyar irodalomtörténet Nyugat-értelmezőinek a figyelmét, akik sokszor, — többször is, mint hinnék — megelépedően egy véleményen lesznek vele. Legfeljebb azt mernők helyesbíteni ebben a rokonszenves méltatásban, hogy a régi, vagy legalább is Schöpflin-kori Vasárnapi Ujság, jóllehet »képes családi lap« volt egy konzervatív kiadó, a Franklin-Társulat kezében, nemcsak csupa »limlomot« és »vásári portékát« közölt, hisz egészen 1910-ig maga Mikszáth volt a főmunkatársa s itt jelentek meg nemcsak Ady, Kaffka és Móricz egyes írásai (mégpedig vers is, próza is mindhármuktól), hanem Krúdy, Nagy Lajos, Bársony István elbeszélései, Babits, Tóth Árpád, Kosztolányi, Juhász Gyula, Lesznai Anna, Nagy Zoltán, Balázs Béla versei is. Minden valószínűség szerint mindez nagyrészt Schöpflinnek, az ő éles szemének és baráti támogatásának köszönhető: ezzel tette lehetővé a már-már megkövesült hetilapnak, hogy a század tízes éveiben az új időkhöz alkalmazkodjék (akkor lett pl. Molnár Ferenc is a Franklin-Társulat szerzője) s ez főképp a lap könyvszemléjében, Schöpflin rovatában volt nyilvánvaló. Hányan voltak akkoriban, különösen vidéken, akik Schöpflin e szép, tömör, nyugodt és tartalmas kis cikkei nyomán szereztek csak tudomást Adyról és Móriczról, Babitsról és a Nyugatról! De ne higgyék az adatközlők, hogy Schöpflint »szerette« a konzervatív tábor: Schöpflin akkor még semmiképp sem volt a Kisfaludy Társaság tagja (és ha az lett, csak sokkal később, jóval Babits és Kosztolányi után, akik maguk is évtizedek múlva, 1930-ban kerültek be a Társaságba) s művei is legnagyobbbrészt nem a Franklin-Társulatnál, hanem idegen kiadóknál

* Bella György és Sándor Anna *Schöpflin Aladár hagyatékából* című közleményét, mint annak idején megjegyeztük, vita megindítására adtuk közre. Örömmel adunk tehát helyet Gyergyai Albert cikkének, de jelezni kívánjuk azt is, hogy a felmerült kérdéseket ezzel korántsem tekintjük tisztázottnak. A vitához legközelebb Király István szól hozzá. Szerkesztőség.

jelentek meg. Közvetítő szerepe a konzervatív olvasók felé így is, ilyen légkörben is igen jelentékeny volt: ezt azonban nem annyira a konzervatív körök »szeretetének«, mint a maga derűs, higgadt s épp azért oly meggyőző érveinek s egyéni szeretetreméltóságának köszönhetette.

Az adatközlők a Schöpflinhez írt levelekkel próbálják bizonyítani, hogy a Hatvany-Osvát-ügyben, vagyis a *Nyugat* egy hőskori válságának felidézésében minden bűn és felelősség kizárólag az egyik félt, vagyis Osvát Ernőt terheli. Minthogyha csak félnének attól, hogy a közölt levelek nem eléggé perdöntők — az adattári közlésen túllépő buzgalommal tárgyalják, mennyire tévedett Osvát, milyen makacs fanatizmussal harcolt, milyen »kevésszemponitú volt az ő esztéticizmusa« (sic), milyen »provokáló hangon« nyilatkozott ebben az ügyben, milyen »konok és durva« volt ellenfelével szemben! Mindez azonban egyáltalán nem derül ki az itt közölt levelekből, sőt ha Hatvany nyilatkozatát (amely Osvát meddőségét, impotenciáját, élethazugságát, sőt hazugságát hánytorgatja) összevetjük Osvát levelével, lehetetlen nem éreznünk Osvát rövid nyilatkozatának szigorú, szinte zord hevét s azt az erőfeszítést, amellyel a Nyugat-mozgalom nagy eszményét, az irodalom függetlenségét hangsúlyozza, — korántsem a társadalomtól, korántsem a forradalomtól, hisz ott volt Ady! ott volt Móricz! hanem az erkölcsi engedményektől, az üzleti megalkuvásoktól való függetlenségét! Mert miről volt szó ebben a vitában? nemcsak két fiatal literátor egyéni nézeteltéréseiről, nemcsak Ady fenyegetett, vagy fenyegetettnek vélt egyeduralmáról, hanem egy olyan irodalmi orgánumnak a fenntartásáról, amely Tisza majd Horthyék korában, az Új Idők, a Színházi Élet s a Pesti Futár korában, a sajtó, a bankok és a pártok gyönyörű összjátékának légkörében a legmagasabb, legigényesebb, legnemesebb irodalom megeremtését, ápolását és terjesztését tűzte ki célul, a legnagyobbak, vagyis Ady, Móricz és Babits művei körül. Osvát mint szerkesztő, mint kritikus, nem érthette be, nem érte be a meglévő értékek védelmével, hanem fáradatlanul kereste az új vagy felfedezetlen műveket és tehetségeket, nemcsak a »gimnázisták« között, hanem a félretolt vagy elfelejtett idősebbek körében is. Ezekből a levelek közül s a különböző nyilatkozatokból nem az derül ki, hogy Osvát tévedett (a Nyugat hosszú évtizedei, fennállása annyi vihar között s a »felfedezettek« névsora mind-mind Osvát igazát hirdeti s nem kevésbé Schöpflinnek a cikkben is közölt Lovik-tanulmánya: Osvát éppen a Lovikok drámáját akarta megakadályozni), hanem hogy akkor is, máskor is kétféle felfogás állt szemben a szerkesztés és a kritika elveiről és feladatáról. Vannak, mint Ady, vagy Bíró Lajos, vagy Hatvany, vagy Kabos Ede, akik a kritika fogalmát azonosítják a már fémjelzett nagyok, a beati possidentes birodalmának felmérésével, további megeremtésével és kiterjesztésével s ak k szerint, ha nem is mondják nyíltan, a kritikus érje be a már befutott nagy tehetségek magyarzatával és magasztalásával s az olvasók seregének hozzájuk való terelésével — vagyis a nagyok vulgarizálásával. Mindez valóban szükséges s voltak és vannak kritikusok, akik csakugyan ebben látják egyik, ha nem is egyetlen feladatukat. De mi lesz — de mi lett volna — a többiekkel, a gyengébbekkel, a habozókkal, a csüggedőkkel, azokkal, akiknek öntudata, termőkedve, szerencséje nincs mindig egyenes arányban határozott, de kényesebb és sértékenyebb tehetségükkel? Osvát ezeket mentette meg a kételytől, a részvétlenségtől, a hallgatástól, sokszor az öngyilkosságtól (bár, igaz, nem egy »széplelket« is rászabadított az irodalomra) s így teremtett írókat, olvasókat, irodalmi légkört, így tudott méltó környezetet adni a Nyugat legnagyobbjainak (még akkor is, ha ezek olykor joggal vagy jogtalanul berzenkedtek a sok fiók-lángész ellen) s így vezette a Nyugatot körülbelül húsz esztendeig, — a Nyugat történetírója majd el fogja mondani egyszer, micsoda szirtek és viharok, micsoda válságok és veszélyek között (amelyekből a Hatvany-ügy csak az első volt, de nem az egyetlen), konokul, eltökélten, egyoldalún, mert hibáiban voltak erényei s erényeiben a hibái. Ma már, több mint negyven évvel a Hatvany-Osvát-ügy után, az utókor, úgy gondolom, egyforma megértéssel nézhet »sértőre« és »sértettre«, mint a letűnt Nyugat-kornak egyformán történetívé vált monumentumára s gondolom, Hatvany Lajos is, gazdag élete, életműve s tapasztalásai magasáról, elnéző mosollyal emlékezhet már egy negyedszázada halott s ifjúkori ellenfelére. A Nyugat-kutatók viszont, ha majd még több adattal és tanúsággal fognak rendelkezni, Osvát sokat emlegetett »esztéticizmusa« mögött egy harcos, nemes, erkölcsös literátort fognak megismerni, akinek »esztéticizmusa« védekezés volt és mensvárak az akkori közélet mindent elárasztó mocsarában, tiltakozás a hivatalos, hazug és szolgálai kultúra ellen s erőtartalek jobb idők bátrabb és szerencsésebb fiataljainak. S az ugyanannyit emlegetett »meddőségén« se akadunk fenn: egyszerűen az összegyűjtenék fiatalabbkori írásait, ezek több kötetre, terjednének, másrészt az ő termékenységét túlságos önkritikája bénította meg elsősorban s az a vágya, hogy, mint Mallarmé, egyetlen könyvbe tömörítse minden ember- és életismeretét. S a Nyugat több mint húsz évfolyama méginkább cáfolja e meddőséget: hány írónak segített tevékenyen művei jobbátételében, alkotókedve fellendülésében, önbizalma megerősödésében! hánynak adott ízlést, kultúrát, stílusleckét s nem egyszer témát is s hányat tett jobbá, bátrabbá, műveltebbé, mindenképp nagyobbá! A Nyugat nagyjai természetesen Ady, Móricz, Babits és társaik maradnak, de ha a Nyugatra a maga egészében s történetében gondolunk, lehetetlen

megfeledeknünk erről a korán fehérhajú, feketeruhás, égőszemű, mindig másokat olvasó s mindig másokért dolgozó Szerkesztőre, akihez járulni egy rossz világban tisztaságot jelentett és tisztességet, akinek lapjában megjelenni irodalmi és erkölcsi elégtétel volt s aki, mint Kazinczy Széphalomról, kis pesti kávéházakból sugározta a kultúrában, az irodalomban, az írott betűben való hitét, talán nagyon is mereven, de semmiképp sem haladásellenesen, sem pedig olyan ellenszenvesen, mint ahogy a Schöpflin-hagyaték közlétevéői állítják. Egyébként nézzük meg magát Schöpflint, mit mond az egész szóbanforgó ügyről XX. századi irodalomtörténetében: »Az írók túlnyomórészt Osvát mellé álltak, őt ismerték és szerették«; majd pedig: Osvát »feláldozta a folyóirat kelendőségét, de megőrizte szellemi és erkölcsi színvonalát«; végül: Ignotus szerint is Osvát akadályozta meg, »hogy a Nyugat kéthetenként megjelenő napilappá váljon«. S ha most megegyeszer elolvassuk Adynak Schöpflinhez intézett levelét, amelyben nagyon is elismeri Osvát szerkesztői érdemeit s inkább a két ellenfél között, mintsem csak egyik oldalán áll (»Osvát egyszerű ember, nemes, finom, érdemes« — »Nem tudnék nála jobb szerkesztőt« — Osvátot »félreállítani nem lehet« — »Osvát adott karaktert a Nyugatnak«) — állíthatjuk-e azt, amit a két Schöpflin-kutató állít, vagyis hogy Ady »fenntartás nélkül« Hatvány pártján állott és »hogya közvetített is, mindig Hatváynak adott igazat? s eldönthetjük-e olyan egyszerűen, ahogyan ők eldöntik, hogy melyik felfogás volt haladóbb az akkori körülmények között, Osvát »esztéticizmusa«-e vagy Hatvány »irodalompolitikája«?

*

Az adatközlés egy másik része Ady és Babits egymásközi viszonyát igyekszik megvilágítani, azonban inkább rég megjelent Schöpflin- és Babits-cikktörödékek, részben egy csak megemlíttett, de nem közölt Babits-levél nyomán, viszont annál több egyoldalú értelmezés hozzáadásával. Mindenki tudja, hogy a fiatal Babits, mint a fiatal Kosztolányi s mint bármelyik fiatal költő, féltékenyen vigyázott a maga külön modorára és magatartására s különösen arra, hogy ne essen, mint annyi más kortárs, Ady kritikátlan utánzásába. Nevezhetjük ezt hiúságnak, különködésnek, önvédelemnek, de a költő elemi joga, hogy ragaszkodjék a maga vívmányaihoz s hogy azokat más költők vívmányaival szemben is fenntartsa. Babits költői szemlélete különbözött az Adyétól, rokonabb volt — kezdetben — volt egyetemi társáival, Kosztolányiával s érthető, hogy a két barát egymásközt, magánlevélben vagy beszélgetésben, gátlás nélkül vitakozott a kor legnagyobb költői jelenségéről; nem azért, hogy trónjáról leszállítsák, ez, tudták, amúgy is lehetetlen, hanem hogy a maguk költészetét jobban védhessék és fejleszthessék. Kosztolányi sokkal később, jóval Ady halála után, indított is egy tisztára esztétikai Ady-reviziót, amelyet Babits egy pillanatig mintha követni látszott volna, de aztán mégsem követett, sőt egyenesen ellene fordult s ez is hozzájárulhatott Babits és Kosztolányi barátságának fokozatos elhidegüléséhez. De azt, amit a fiatal Babits 1906-ban és magánlevélben írt Kosztolányinak, lehet-e, szabad-e mértéknek venni Babits végleges Ady-értékeléséhez? Igazságos-e ennek alapján Babits »Ady-ellenességéről« szólni s ezt minden egyes cikkébe és nyilatkozatába beleolvasni, mikor az évszámok és a körülmények állandóan változnak s mikor Babits későbbi és részletes Ady-tanulmányai mindennél világosabban beszélnek? Egy költőnek nemcsak tehetsége, hanem a kortársakhoz való viszonya is fejlődhet; maga Hatvány Lajos is, akit pedig Ady egy-k legállandóbb hívének tarthatunk, nem vallja-e be valamelyik első Ady-tanulmányában (ha jól emlékszem, a Huszadik Században) hogy a költőt sokáig egyáltalán nem tudta megkedvelni? A *Szonettek* és az *Arany Jánoshoz* című Babits-versek 1910 elején jelentek meg a Nyugatban, kötetben meg 1911-ben »(Herczeg, hátha megjön a tél is ... «) a *Festett cél* című szonettel együtt s valóban »nem véletlen«, (ha nem is oly értelemben, ahogy az adatközlők sugalmazzák), hogy a három vers szorosan egymásmellé került a könyvben. Babits művész volt s verseit tervszerűen, organikusan helyezte el könyvében: így jutott egymás mellé hat vers, csupa szabályos szonett, az említett három versen kívül *Hephaistos*, *Homeros* és legegő *Beloved, o beloved*. Mindezek után ezek a versek nehezen hozhatók kapcsolatba egy még 1906-ban írt, majdnem diákkori magánlevéllel s még kevésbé azzal az 1909-es, ünnepi Ady-számba írt Babits-cikkkel, amelyről az adatközlők is kénytelenek elismerni, hogy ott Babits »bizonyos tekintetben már elismerően nyilatkozik Ady verseléséről«, mindamellét jobbnak látják az egészből csak két, szerintük »jellemző részt idézni, holott ez a két idézet egyáltalán nem jellemző az inkább magasztaló cikk egészére. Babits Ady-ellenességét az adatközlők annyira bebizonyítottak vélik, hogy még az ezt cáfoló Schöpflin memóriáját is kétségbe vonják és tovább is rosszalják Babits »emberi magatartását«. Az, hogy Babits Ady-értékelése — mint közben az íróké, a sajtóé, a közvéleményé — állandóan tisztulhatott, a mi adatközlőinknek egyetlen, egyszer sem jut eszébe — sőt egy újabb fordulattal Babits Petőfi-Arany párhuzamát holmi felfedezésként Ady-ellenes célzatúnak minősítik, mint amit Babits válaszul írt Ady Petőfi-tanulmányára! A valóságban Babits cikke egy Petőfiről és egy Aranyról szóló filológiai mű ismertetése s ugyanaz a Nyugat-szám ugyanezeket a műveket

a Figyelő-rovatban, valamint Hatvany Lajos egy külön címkéjű ösmerteti. Babitsnak nem volt szüksége semmiféle »rasszizmus«-ra, hogy ezt az átlátszó s kézenfekvő Petőfi-Arany párhuzamot a maga költői szemléletének védelmére használja, hisz mindezt ő nyílt polémiákban sokkal élesebben is megfogalmazta. De ebből talán mégsem szabad azt az igen messze- menő következtetést levonni, hogy Babits vezette volna be — a polgári irodalmon belül is folytatott — Ady-védő és Ady-ellenes vitát, ez utóbbit »a tiszta irodalom jelszavának jegyében«. Az adatközlők is igen jól tudják, hogy Adyért vagy Ady ellen a Horthy-korszakban legtöbb- nyire egészen más viták folytak, legkevésbé és legritkábban a »tiszta irodalom« jelszavával s hogy ezekben a vitákban az egyre növekvő és nemesedő Babits világosan és félreérthetetlenül holt költőtársa mellett foglalt állást. S mért mondják az adatközlők, hogy Ady Petőfi-tanul- mánya »nyílt szembehelyezkedés volt Ignótus és Osvát esztétikájával«? amikor Ignótus esztétikája sosem volt azonos az Osvátéval s amikor ők is elismerik, hogy »Osvát nagy tisz- telője volt Ady-nak és benne talán nem volt olyan szándék, hogy Ady-t Babits előnyére háttérbe szorítsa«? (a »talán« szó mindenestre az adatközlők elismerésreméltó aggályosságát bizonyítja).

Mindez, főképp a Babits-kérdés igen messze vezetne bennünket s elterelné a figyel- met a felvetett probléma lényegétől. Szabad-e mégis mindebből pár tanulságot leszúr- nunk? Az egyik, hogy a Nyugat hőskorát kár volna részleges és részrehajló adatokból és tanúságokból megítélni; igazi hősi, forradalmi kor volt, sok túlsággal és szenvedéllyel, sebek- kel és sértődésekkel, s nem is az egyes küzdőknek, hanem a kiküzdött eredményeknek szem- pontjából kell néznünk az egészet. A másik, hogy a Nyugatnál kezdettől fogva végesvégig nemcsak a lap feladatáról, céljáról, felfogásáról volt szó, hanem egyben létéről, sorsáról, fenn- maradásáról s a kettő végzetes kuszáltsága tette olykor olyan drámaivá a folyóirat légkörét. Osvát eszményi Republikája nem a személyi kultuszon, hanem az igényes irodalom egyete- mes követelésén épült s hű társa, Gellért Oszkár a megmondhatója, micsoda harcot vívott ezért legalább húsz esztendeig s mily kegyetlen körülmények között! S végül: meddig lehet és kell magyarázatokkal kísérni az irodalomtörténeti dokumentumokat, főképp, ha minden modernségük és világságuk ellenére, nemcsak egyféleképp értelmezhetők? s ha az írott »bizonyítékok« jobb vagy rosszabb emlékezetű s jobb vagy rosszabb h szemű, de élő tanuk segítségével cáfolhatók vagy erősíthetők?

Gyergyai Albert

NÉHÁNY MEGJEGYZÉS EGY BÍRÁLATRA

Az Irodalomtörténeti Közlemények 1953 1—4. számában Fővény Lászlóné igen rész- letes bírálatot közöl a »József Attila Összes Művei« kritikai kiadásáról, amelynek egyik szer- kesztője voltam.

A József Attila-kutatás még a kezdet kezdetén tart; sok még a megoldatlan kérdés, a nyitvalevő probléma pusztán a József Attila-szövegkutatás területén is. A József Attila szövegfilológia terén elért eredményeknek mintegy első összegezője és rendszerezője volt a kritikai kiadás; az első kísérlet erényeivel és — elkerülhetetlen vagy elkerülhető — hibáival. A kiadás még kétségtelenül további javításra, tökéletesítésre szorul; hiszen a lezárása óta eltelt alig másfél év alatt is már sok új adat, nagyjelentőségű kézirat került elő (amelyek főleg az 1923—24 és az 1936—37 évek képét módosítják) s bizonyosan még elő is fog kerülni: vannak még lappangó kéziratok, hozzáférhetetlen folyóiratok, figyelembe nem vett utalások. A kutatásnak ebben az állapotában különösen hasznosak a részletes elemző bírálatok, olyanok mint Péter Lászlóé (Tiszatáj 1953), Kémlós Aladáré (A MTA Nyelv- és Irodalomtudományi oszta-lyának Közleményei 1953) és Fővény Lászlónéé. Éppen a József Attila kutatás érdekében tartom fontosnak, hogy a legutolsó bírálattal kapcsolatban néhány megjegyzést tegyek. Ez a bírálat ugyanis egy sereg helyes megfigyelést tesz, igen sok ponton feltárja munkánk hiányosságait, helyesbíti adatainkat és új szempontokra figyelmeztet. De van néhány olyan állítása, amellyel nem tudok egyetérteni.

1. Néhány elvi kérdés

a) Az időrend kérdése. A bírálat jelentős része a kötet időrendjének problémáival foglalkozik; s ennek megvan a maga oka. Minden kritikai kiadásnak, de különösen az olyan- nak, amely először próbálja feldolgozni egy szerző életművét, egyik legnehezebb, de legfontosabb